TASHQI AUDIT: TUSHUNCHASI, VAZIFALARI VA UNI AMALGA OSHIRISH USULLARI

Tashnazarova D. S.

ISFT instituti ”Buxgalteriya hisobi” kafedrasi v.b.dotsenti, PhD

Abdezova Farangiz

ISFT instituti (sirtqi bo’lim) 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tashqi audit tashkilotlarning moliyaviy hisobotlari va faoliyati haqida aniq, haqqoniy va ishonchli axborot olishning muhim vositasidir. Ushbu maqolada tashqi auditning mohiyati, asosiy vazifalari, uni amalga oshirish bosqichlari hamda zamonaviy auditi usullari tahlil qilinadi. Ilmiy maqolaning asosiy maqsadi tashqi auditning ahamiyatini nazariy va amaliy jihatdan yoritishdir.

Tashqi auditning dolzarbligi bugungi kunda ortib bormoqda, chunki tashkilotlar faoliyatining samaradorligini oshirish, moliyaviy hisobotlarni aniq va ishonchli ko‘rinishda tayyorlash, hamda qonunchilikka rioya qilish talablarini bajarish muhim ahamiyat kasb etishini hammamizga ayon. Shu nuqtai nazardan kelib chiqqan holda , tashqi audit tashkilotning tashqi manfaatdor tomonlari, masalan, aksiyadorlar, investorlar va davlat organlari uchun ishonchli ma'lumot taqdim etadi. Bu jarayon tashkilotning moliyaviy holatini, biznes jarayonlarini va ichki nazorat tizimini baholash orqali faoliyatda aniqlik va shaffoflikni ta'minlaydi. Tashqi audit, shuningdek, firibgarlik va moliyaviy aldovlarga qarshi kurashish, aktivlarni himoya qilish va moliyaviy barqarorlikni saqlashda ham katta rol o‘ynaydi. Shu sababli, tashqi auditning tushunchasi, vazifalari va uni amalga oshirish usullarini o‘rganish bugungi iqtisodiy sharoitda ayniqsa dolzarb bo‘lib, korxonalar faoliyatining ochiqligini ta’minlash va ishonchni mustahkamlashga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: 1. Tashqi audit 2. Moliyaviy hisobotlar, 3. Mustaqil auditor, 4. Firibgarlikni aniqlash, 5. Moliyaviy tahlili, 6. Auditorlik jarayoni, 7. Moliyaviy shaffoflik, 8. Nazorat tizimi, 9. Moliyaviy ishonchlilik, 10. Xatolarni oldini olish, 11. Muvofiqlik auditi, 12. Auditning vazifalari, 13. Audit hisobotlari, 14. Zamonaviy audit usullari, 15. Etika va professional standartlar.

Kirish

Tashqi audit - bu mustaqil auditorlar yoki auditorlik firmalari tomonidan tashkilotning moliyaviy hisobotlarini tekshirish jarayonidir. Bunday auditning asosiy maqsadi - tashkilotning moliyaviy hisobotlari haqiqiy holatini aks ettirayotganligini tasdiqlash va ularning ishonchliligini ta'minlashdir. Tashqi audit orqali tashkilotning moliyaviy holati va unga taalluqli ma'lumotlar oshkor etiladi, bu esa manfaatdor tomonlar, masalan, investorlar, kreditorlar va hukumat uchun muhim hisoblanadi.

Tashqi audit tashkilotlar faoliyatining ochiqligini ta’minlash, moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini oshirish va qonunchilik talablariga muvofiqligini tekshirish uchun muhim vosita hisoblanadi ekan. U tashqi manfaatdor tomonlarga, xususan, investorlar, aksiyadorlar va davlat organlariga tashkilotning moliyaviy holati haqida aniq ma'lumot taqdim etish imkonini beradi. Tashqi auditning asosiy vazifalari moliyaviy hisobotlarni tahlil qilish, ichki nazorat tizimini baholash va moliyaviy jarayonlardagi ehtimoliy kamchilik va xatolarni aniqlashdan iborat bo‘ladi.

Tashqi audit moliyaviy hisob-kitoblar va korxonaning umumiy faoliyatini baholash uchun mustaqil auditorlar tomonidan olib boriladi. Audit jarayoni kompaniyaning shaffofligi, ishonchliligi va moliyaviy hisoboti haqida haqqoniy axborot olish imkoniyatini beradi. Maqsad - moliyaviy hisob-kitoblarni tekshirish, xatolar va kamchiliklarni aniqlash va ularning oldini oladi.

Tashqi audit - bu tashkilot yoki korxona moliyaviy hisobotlarini mustaqil auditorlar tomonidan tekshirish jarayonidir. U moliyaviy hisobotlarning aniq, haqqoniy va ishonchli ekanligini tasdiqlash, shuningdek, xatolar va firibgarliklarni aniqlash va oldini olish uchun o'tkaziladi.Tashqi audit tashkilot yoki korxona moliyaviy hisobotlarini mustaqil auditorlar tomonidan tekshirishni anglatadi. Mustaqil auditorlik tashkiloti yoki firma moliyaviy hisobotlarning aniq, haqqoniy va ishonchli ekanligini tasdiqlaydi. Bu jarayon shaffoflikni oshirish, soliq qonunchiligi va moliyaviy axborot standartlariga rioya etilganini ta’minlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Tashqi auditning asosiy maqsadi quyidagilar hisoblanadi:

- Moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta’minlash: Auditorlar moliyaviy hisobotlar va boshqa hisob-kitoblarni tahlil qilib, ularning xalqaro yoki milliy standartlarga muvofiqligini aniqlaydi.
- Xatolar va Firibgarlikni Oldini Olish: Audit natijasida mavjud yoki yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan kamchiliklar, xatolar aniqlanadi va tuzatish choralari ko‘riladi.
- Tashkilot Ishonchliligini Oshirish: Mustaqil audit hisobotlarining mavjudligi kompaniya haqida ijobiy imidjni shakllantiradi.

Dunyoda tashqi auditga oid Xalqaro audit standartlari (ISA) va Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) keng qo‘llaniladi. Xalqaro audit standartlari audorning huquqlari va majburiyatlarini, shuningdek, audit jarayonlarining asosiy qoidalarini belgilaydi. Bu standartlar asosida olib borilgan audit jarayonlari sifatli va ishonchli hisoblanadi. O‘zbekistonda tashqi auditni xalqaro darajaga ko‘tarish uchun ushbu standartlarga rioya qilish talab etiladi.Masalan, Amerika Qo‘shma Shtatlari, Buyuk Britaniya kabi davlatlar tashqi auditni amalga oshirishda aniq va qat’iy tartiblarga ega bo‘lib, korporativ boshqaruv tizimini mustahkamlash uchun keng imkoniyat yaratgan. Xususan, xalqaro auditorlik kompaniyalari auditorlik standartlarini muvofiqlashtirish va ularni rivojlantirishda asosiy o‘rinni egallab keladi. O‘zbekiston tashqi auditi uchun bu tajribadan foydalanish ham samaradorlikni oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tashqi auditning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

1. Moliyaviy Hisobotlarning Ishonchliligini Ta’minlash: Tashqi audit moliyaviy hisobotlarning aniq va haqqoniy ekanligini tasdiqlash uchun o'tkaziladi. Auditorlar hisobotlarning xalqaro yoki milliy standartlarga muvofiqligini tekshiradilar.

2. Xatolar va Firibgarlikni Aniqlash: Auditorlar moliyaviy hisobotlarda bo‘lishi mumkin bo‘lgan xatolar yoki firibgarliklarni aniqlash va ularning oldini olishga harakat qiladilar. Bu jarayon tashkilotning moliyaviy shaffofligini oshiradi.

3. Tashkilot Ishonchliligini Oshirish: Tashqi audit tashkilotning moliyaviy holati haqidagi ishonchli axborotni taqdim etadi, bu esa uning investorlar, kreditorlar va boshqa manfaatdor tomonlar oldidagi obro‘sini oshiradi.

4. Qonunchilik va Standartlarga Rioya Qilinishini Nazorat Qilish: Auditorlar soliqqa oid va boshqa moliyaviy qonunchilik talablariga rioya qilinganligini baholaydilar. Bu esa tashkilotning qonuniy faoliyat yuritishini ta'minlaydi.

5. Moliyaviy Barqarorlikni Ta’minlash: Tashqi audit orqali tashkilotning moliyaviy holati tahlil qilinadi, bu esa tashkilotning moliyaviy barqarorligi va kelgusi rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Tashqi audit shu bilan birga tashkilot ichida kuchli moliyaviy nazorat tizimini yaratishga va shaffof moliyaviy boshqaruvni ta’minlashga yordam beradi.Tashqi audit moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini oshiradi va manfaatdor tomonlar uchun axborotni to‘g‘ri taqdim etishga yordam beradi. Tashqi auditning moliyaviy hisobotlarga ta’siri tashkilotning moliyaviy holatining shaffofligini ta'minlashda muhim rol o‘ynaydi. Auditorlar tomonidan amalga oshirilgan tashqi audit, moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligi, to‘g‘riligi va ishonchliligi haqida aniq tasavvur beradi. Auditorlarning xulosalari va tavsiyalari tashkilotning moliyaviy hisobotlarini yaxshilashga yordam berishi mumkin.

O‘zbekistonda iqtisodiy islohotlarning faollashuvi va xalqaro moliyaviy bozorlar bilan aloqalar kuchaygani sari tashqi audit tizimining ahamiyati oshib bormoqda. Hozirgi kunda O‘zbekistonda tashqi audit faoliyati moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligini tasdiqlash, xo‘jalik subyektlarining iqtisodiy holatini xolisona baholash, soliq va qonunchilikka rioya etilishini ta’minlash uchun amalga oshirilmoqda. Auditorlik tashkilotlari davlat tashkilotlari, tijorat banklari va yirik korporatsiyalar uchun tashqi audit xizmatlarini ko‘rsatmoqda. Shuningdek, auditorlik tashkilotlarining malakasini oshirish va xalqaro talablarga moslashishi ham kuchaytirilmoqda.

O‘zbekistonda tashqi auditning rivojlanishi va tartibga solinishi bilan shug‘ullanuvchi asosiy organ O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligidir. Vazirlik tomonidan chiqarilgan huquqiy me’yoriy hujjatlar auditorlik tashkilotlari faoliyatini tartibga solishga va audit sifati ustidan nazoratni kuchaytirishga qaratilgan. Ushbu qonunchilik doirasida auditorlar uchun malaka oshirish dasturlari tashkil etilib, ular xalqaro standartlar asosida qayta tayyorlanmoqda.

2023-yil holatiga ko‘ra, O‘zbekistonda 300 ga yaqin auditorlik tashkilotlari faoliyat olib boradi, ular turli sohalardagi tashkilotlarga xizmat ko‘rsatadi. O‘zbekistonda auditorlik faoliyati hajmi oxirgi besh yil ichida o‘rtacha 10% ga o‘sganligi qayd etilgan. Xorijiy investitsiyalarning o‘sishi, xalqaro bozor talablarining oshishi va milliy iqtisodiyotning liberallashuvi audit bozorida ham sezilarli o‘zgarishlarga olib kelmoqda.Mamlakatda auditorlarning malakasi, audit jarayonlarining texnologik rivojlanishi va xalqaro talablar bilan uyg‘unlashuvi bo‘yicha tadqiqotlar olib borilmoqda. Ushbu tadqiqotlar O‘zbekistonda tashqi audit tizimini yanada takomillashtirish uchun samarali strategiyalar ishlab chiqishga asos bo‘lib xizmat qiladi. Mamlakat iqtisodiyotining turli sohalarida o‘tkazilayotgan auditorlik tekshiruvlari va xorijiy investorlar tomonidan qo‘yilayotgan talablar auditorlik jarayonlarini samarali tashkil qilishni talab qilmoqda.

O‘zbekistonda tashqi audit sohasida bir qator muammolar mavjud. Ularning asosiylari quyidagilardan iborat:

Auditorlik sohasida yuqori malakali mutaxassislarga talab yuqori bo‘lsa-da, yetarli darajada tayyorlangan mutaxassislar yetishmaydi. Bu auditorlarning xalqaro talablar darajasida ishlashini qiyinlashtiradi;

hozirgi kunda xalqaro audit standartlarini to‘liq joriy etishda muammolar mavjud. Xalqaro standartlarga moslashish jarayoni sust rivojlanmoqda, bu esa xalqaro darajada tan olinishi mumkin bo‘lgan hisobotlarni tayyorlashda qiyinchiliklar tug‘diradi;

tashqi audit jarayonlarini avtomatlashtirish va texnologiyalardan foydalanish darajasi yetarli emas. O‘zbekistonda raqamli audit tizimlarini rivojlantirish, sun’iy intellekt va katta ma’lumotlar texnologiyasini joriy qilish hozircha keng qo‘llanilmayapti.

Tashqi audit sifatini oshirish uchun xalqaro audit standartlarini (ISA) to‘liq joriy etish O‘zbekiston uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi vaqtda ko‘plab davlatlar audit jarayonlarini xalqaro standartlarga moslashtirish orqali shaffoflik va ishonchlilikni oshirmoqda. O‘zbekistonda xalqaro audit standartlarini joriy etish, auditorlarni malaka oshirish kurslariga jalb etish va xalqaro miqyosdagi trening dasturlarini tashkil etish orqali audorning kasbiy ko‘nikmalarini yanada oshirish mumkin.

Shuningdek, O‘zbekiston tashqi audit tizimini xalqaro darajaga moslashtirishda Xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini (IFRS) qo‘llash ham katta ahamiyat kasb etadi. Bu hisobotlarni tayyorlashda

umumiylikni va shaffoflikni ta’minlaydi hamda xorijiy investorlar uchun yanada ishonchli ma'lumotlar beradi. Ushbu standartlar asosida moliyaviy hisobotlarning aniqligini oshirish orqali tashkilotlar o‘z faoliyatining ishonchliligini ta’minlay oladi.

Xulosa

Tashqi audit har qanday tashkilotning moliyaviy holatini tahlil qilish va uning shaffofligini ta’minlash uchun muhim ahamiyatga ega ekan. Auditorlarning malakasi, zamonaviy usullardan foydalanish va xolislik audit jarayonining haqqoniyligini oshiradi. Tashqi audit zamonaviy biznes va moliya tizimlarida muhim ahamiyatga ega bo‘ladi. U tashkilotlarning moliyaviy holatini tekshirish, ichki nazorat tizimlarini baholash, va biznes jarayonlarining shaffofligini ta'minlash uchun ishlatiladi. Bugungi globallashuv va iqtisodiy muhitda tashqi audit tashkilotlarning barqaror rivojlanishi, raqobatbardoshligini oshirish va firibgarlik xavfini kamaytirishda muhim rol o‘ynaydi ekan. Tashqi audit jarayonlari odatda xalqaro standartlar asosida olib boriladi va malakali auditorlar tomonidan amalga oshiriladi, bu esa jarayonning ishonchliligini kafolatlaydi. Shu sababli, tashqi auditning ahamiyatini chuqur anglash va samarali amalga oshirish usullarini o‘rganish korxona boshqaruvi uchun zarur hisoblanadi Tashqi auditorlar o‘z ishlarini amalga oshirishda mustaqil va ob'ektiv bo‘lishlari, hamda xalqaro va milliy auditorlik standartlariga amal qilishlari kerak. Audit jarayonidagi xatoliklar va ularni bartaraf etish, shuningdek innovatsion yondashuvlar, auditorlik jarayonini yanada samarali va ishonchli qiladi. Innovatsion texnologiyalar, masalan, axborot texnologiyalari va yirik ma'lumotlar, tashqi auditni optimallashtirishda va auditning sifatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, auditning etik tamoyillari va professional standartlari auditorlik ishining yuqori darajada o‘tkazilishini ta'minlashga yordam beradi.

Tashqi auditning muvaffaqiyati tashkilotlarning moliyaviy xatarlarini kamaytirishga va biznes jarayonlarining yaxshilanishiga olib keladi, bu esa nafaqat moliyaviy natijalarga, balki jamiyat va iqtisodiyotning umumiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko‘rsatadi.

Shu sababli, tashkilotlar tashqi auditi muntazam ravishda amalga oshirishga intilishi lozim. Tashqi audit nafaqat tashkilotning o‘ziga, balki jamiyatga, investorlarga va iqtisodiyotga ham katta foyda keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Arens, A. A., Elder, R. J., & Beasley, M. S. (2017). Auditing and Assurance Services: An Integrated Approach. 15th ed. Pearson Education.
2. Knechel, W. R., van Staden, C., & Sun, L. (2015). The Evolution of the Audit Profession: A Historical Overview and Future Directions. Accounting Horizons, 29(4), 815-836.
3. Rittenberg, L. E., & Schwieger, B. J. (2017). Auditing: A Risk-Based Approach to Conducting a Quality Audit. 10th ed. Cengage Learning.
4. Hayes, R., Dassen, R., Schilder, A., & Wallage, P. (2005). Principles of Auditing: An Introduction to International Standards on Auditing. 3rd ed. Pearson Education.
5. Messier, W. F., Glover, S. M., & Prawitt, D. F. (2019). Auditing and Assurance Services: A Systematic Approach. 10th ed. McGraw-Hill Education.
6. Gaynor, L. M., & Dybka, M. (2014). The Role of External Audit in Corporate Governance. International Journal of Accounting & Information Management, 22(2), 116-137.
7. Chambers, A., & Payne, J. (2017). The Role of External Auditing in Governance and Accountability. Public Money & Management, 37(5), 351-358.
8. International Federation of Accountants (IFAC) (2018). International Standards on Auditing (ISAs). IFAC.

9. Sikorski, J. (2016). Ethics in Auditing: Fundamental Concepts and Issues. Journal of Business Ethics, 135(2), 237-245.
10. Beattie, V., & Fearnley, S. (2002). Auditing: A Longitudinal Study of the Audit Expectations Gap. International Journal of Auditing, 6(2), 123-138.